KIRŞEHİR VE YÖRESİ AĞIZLARINDA KULLANILAN KELİMELERİN EN ESKİ TÜRKÇE KAYNAKLARI

Murat Koçak[1]

"iyi havalı, büyük kârgir binâlar ile süslü, İlhanlı
divanına senede 57.000 dinar sağlayan büyük şehir"
Hamd Allâh Mustavfî

Orta Anadolu'nun merkezinde bulunan Kırşehir, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklu topraklarına dâhil olmuş, kimi zaman Danişment kimi zaman da Selçuklu himayesine geçmiştir. 1243 Kösedağ savaşıyla başlayan Moğol istilası ile değişen hâkim güç sonucunda Moğollar, darphanelerini Kırşehir'de kurmuşlardır. 1340'da başlayan Türk egemenliği, 1406 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile kesinleşmiştir. Osmanlı dönemine kadar farklı unsurların egemen olduğu Kırşehir; Kıpçak, Karluk, Çiğil, Tatar ve Oğuz boylarını barındıran önemli bir merkez olmuştur.

Bu çalışmada; günümüzde ölçünlü dilde kullanılmayan veya az kullanılan ama Kırşehir ve yöresi ağızlarında yaşayan en eski Türkçe kelimeler tespit edilmiştir. Eski Türkçe veya Orta Türkçe dönemlerinde kullanılan; *agu, bayak, bıldur, çömçe, dit-, küni, sın, ting, tor* gibi kelimeler çok küçük ses değişikliği ile; *+g* fiilden isim yapma eki de *boyag̈* örneğiyle Kırşehir ağzında hâlâ yaşamaktadır. DLT'de hediye anlamında geçen *"beleg"* kelimesi Kırşehir yöresinde "düğün evine verilen hediye" anlamıyla yaşarken, KB'de koşmak anlamındaki *"yel-"* fiili aynı anlamıyla kullanılmaktadır.

Çalışmanın amacını, bu ve buna benzer örnekler ile Kırşehir ve yöresi ağızlarında kullanılan en eski Türkçe kelimeler oluşturmaktadır.

I. Giriş

Standart yazı dilinde (ölçünlü) rastlanmayan "eski döneme ait" çoğu kelime ve dil unsurları Anadolu ağızlarında ve küçük bölgelerde karşımıza çıkabilmektedir. Bildiride; yapılan ağız çalışmaları, Derleme Sözlüğü'nde geçen kayıtlar ve yöre halkının kullandığı ama yapıtlara geçmeyen kelimeler incelenmiştir. Yapılan bu incelemeyle, Kırşehir ve yöresinde kullanılan kelimelerin en eski kaynaklarına ulaşmak amaçlanmıştır.

Orta Anadolu'nun merkezinde bulunan Kırşehir; Eski Tunç Çağ'ından (M.Ö. 3000-2000) itibaren Hititler ile tarih sahnesinde yer almış daha sonra sırasıyla; Friglere, Perslere, Makedonlara, Romalılara ve Bizanslılara ev sahipliği yapmıştır. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra; Anadolu Selçuklu Devleti'nin toprak parçası olarak Türk egemenliğine giren, tarihin belli dönemlerinde Selçuklular ve Danişmentliler arasında yer değiştiren Kırşehir'de, 1243 yılında Kösedağ Savaşı'nda Selçukluların Moğollara yenilmesiyle, 1340 yılına kadar sürecek olan İlhanlı hakimiyeti baş göstermiştir. O tarihten sonra başlayan Türk egemenliği 1402 yılında Ankara Savaşı ile sona ermiş ve Timur'un hakimiyeti başlamıştır. Moğolların Anadolu'da güçlü oldukları dönemde, onlara yakın Türklerce yönetilen Kırşehir'de Moğollar tarafından darphane dahi kurulmuştur. Mehmet Çelebi zamanında Anadolu'da siyasi güç toparlanmış ve Kırşehir'de Türk egemenliği kesinleşmiştir. Osmanlı dönemine kadar farklı unsurların egemen olduğu Kırşehir; Kıpçak, Karluk, Çiğil, Tatar ve Oğuz boylarını barındıran

[1] Arş. Gör. Murat Koçak, Gazi Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları.

önemli bir merkez olmuştur. (Günşen, 2000:7, Yılmaz, 2006:43, İslam Ansiklopedisi (MEB), 1977: C. 6/s. 765)

II. İnceleme

Çalışmaya alınan kelimeler alfabetik olarak aktarılmış ve taranan eserler parantez içerisinde belirtilmiştir. İlk sırada kelimelerin Kırşehir ve yöresinde kullanılan halleri verilmiş, sırasıyla Derleme Sözlüğü'nde geçen şekli ve en eski kaynakları gösterilmiştir. Kelime, eğer "Kırşehir ve Yöresi Ağızları" çalışmasında bulunuyorsa o örneğiyle alınmıştır; o eserde bulunmayan ama Derleme Sözlüğü'nde geçen kelime ise ilk sırayı DS örneğiyle verilmektedir. Her iki kaynakta geçmeyen ama halkın dilinde yaşayan kelimeler ise doğrudan anlamlarıyla açıklanmaktadır.

aba:
aba: *1. ana 2. abla*[2] (KYA: 460)
aba: *1. abla, büyük kız kardeş 2. anne* (DS I:1)
aba: *ana (Oğuzca)* (DLT)
aba: *anne* (Kİ)

ağnamak:
ağnamak: *hayvanların toprakta yatıp yuvarlanması* (DS I: 106)
agna-: *-hayvanlar- yatıp debelenmek; kekemeleşmek, dili tutulmak.* (DLT)
ağınamaq: *arkası üstü yere sürtünmek, debelenmek, yuvarlanmak (=ağnamaq)* (ETG,EUS)
ağna-: *debelenmek; anlamak* (ME)
ağna- (I): *yere yatıp debelenmek* (İM, Kİ, TA)

alaçık:
alaçık: *küçük bağ evi, kulübe* (KYA:461)
alacık: *1. üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak. Çul veya keçeden yapılan çadır.* (DS I:178)
alaçu: *alaçık* (EUS)
alaçu: *alaçuk; çadır* (DLT)
alaçuq: *çörden çöpten yapılan küçük adî çadır, kulübe, baraka, evcik.* (CC)

an:
an: *tarla sınır* (KYA:461)
an (I): *1. iki tarla arasındaki sınır, set şeklindeki ayrıntı.* (DS I:240)
an: *hudut, sınır; iki tarla arasındaki dar yolcuk* (İH)
añ: *engel* (Kİ)

āu:
āu: *zehir* (KYA:462)
ağu (I): *zehir* (DS I: 114)
ağu: *zehir* (KB)
agu: *ağı, zehir* (DLT)
ağu: *ağı, zehir* (ETG) (EUS)
ağı (I): *zehir* (TZ)
ağu: *zehir* (BM, GT, KFT, RH, TA, MM)
uvu: *zehir* (Kİ)

[2] abıla>abla>aba

bakanak:

bakanak: *1. geviş getiren hayvanların körelmiş tırnakları* (DS II: 490)
baqanaq: *nal* (EUS)
bakanak: *çatal tırnaklıların iki tırnakları arası ve iki tırnaktan her biri (=bakayak)* (DLT)
bağanak: *çatal* (BV)

basa:

basa (II): *arkasından, hemen sonra* (DS II: 536)
basa/pasâ (br.)/psa (br.): *ondan sonra, çok sonra, derhal* (ETG)
basa: *1. bundan başka, sonra, onun arkasından 2. arka* (EUS)
basa: sonra (KB)
basa: *sonra* (DLT)
basaladu: *arka arkaya* (ME)
basa: *bundan başka, …den fazla, bundan dolayı, diğer taraftan, ancak, illâ* (BM, CC, DM, Kİ, TZ)
basağı kün: *yarından sonraki gün* (Kİ)

bayak:

bayaq: *eskiden, önceden* (KYA:463)
bayak (I): *demin, az önce, şimdi* (DS II: 575)
baya: *önce, evvelce* (ETG) (EUS)
baya: *az önce* (DLT)
bayağı: *önceki* (GT)
bayaq: *demin, biraz önce* (TZ)
bayaqı: *önceki, ileriki* (MM)

belek:

belek: *1. kundak 2. düğün evine verilen hediye* (KYA:464)
belek (I): *kundak, çocuk bezi belek (III): 1. hediye, armağan 2. düğün hediyesi 3. düğünde gelinin başına davetliler tarafından konulan yazma 4. düğünde davet için yakın akrabalara yollanan kumaş* (DS II:608)
bäläk/biläk: *hediye* (ETG)
belek: *armağan; konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka yere gönderilen armağan.* (DLT)

bıldır:

bıldır: *bir önceki yıl* (KYA:464)
bıldır sene[3]: *geçen yıl* (DS II:664)
bıldır: *bıldır, geçen yıl* (DLT)
bıltır: *geçen sene, önceki sene* (Kİ, KK, TA, TZ)
baldur: *geçen sene, önceki sene (=baltur)* (BM)

boduk:[4]

boduk (I): *deve yavrusu* (DS II:720)
botu: *deve yavrusu* (ETG)
butu: *deve yavrusu, potuk* (KB) // botu: *çocuk, yavru, bebek* (KB)
botuk: *potuk, deve yavrusu (=botu)* (DLT)
bota: *deve yavrusu* (ME, İM, KK, TZ)

[3] bildir, bıldırlayın, buldur (I)
[4] bodu: kaz, kaz yavrusu.

boğnak:

boğnak: *geçici, fakat şiddetli yağmur fırtınası* (KYA:465)
bognaklan-: *bulut parça parça olmak* (DLT)

boyaġ:

boyaġ: *boya* (KYA:465)
boduġ: *çivit, boya, kına, heykel* (EUS)
boduġ: *boya* (KB)
bodug: *renk; boya (=bodhug)* (DLT)
boḏaġ: *boya* (ME)
boyaġ: *boya* (İM)
boya: *boya* (CC, TA)
boyav: *boya* (TZ)
bayov: *boya* (CC)

buymak:

buymak: *donmak, üşümek* (DS II: 808)
budh-: *buymak, donmak ve ölmek* (DLT)
buy- (I): *soğuktan donmak* (Kİ)

cindoruk:

cindoruk: *en yüksek yer* (DS III: 977)
çın/çim[5] (br.): *dürüst, doğru* (ETG)
çın: gerçek, doğru, sahih (KB)
çın: *doğru, gerçek, sahih* (DLT)
çin (II): *tam, doğru, gerçek* (CC)

turuğ: *dağlarda sığınılacak yer* (DLT)
toraġı: *doruk, kale* (CC)

çiñğ: *iyice, büsbütün* (DLT) *(çiñğtolu: iyice dolu, büsbütün dolu)*

çarḫıt:

çarḫıt: *1. eski, bozuk 2. sakat* (DS III: 1082)
çart çurt: *her şeyin ufağı, dökün tüsü* (DLT)

çerçici:

çerçici: *köylerde kapı kapı dolaşıp alışveriş yapan kimse, çerçi* (DS III: 1144)
çerçi: *perakendeci, çerçi, bakkal* (CC, TZ)

çimmek:

çim-: *yıkanmak, banyo yapmak* (KYA:468)
çimmek: *yıkanmak* (DS III: 1224)
çom-: *batmak, dalmak* (ETG)(EUS)
çöm-: *dalmak, çimmek* (DLT)
çom-: *suya dalmak* (ME)
çim-: *çimmek, yıkanmak* (Kİ)

---

[5]**真** Çin. > br. : dürüst, doğru
çınġaru: tam (ETG)

çor:

çor: *yaralı, hastalıklı* (KYA:469)
çor (I): *1. dert, keder, hastalık* (DS III: 1269)
çor: *avret yeri bitişik olan kadın; sarılgan bitki* (DLT)
çor: *hastalık* (Kİ)

çömçe:

çömçe: *kepçe* (KYA:469)
çömçe (I): *1. kepçe, büyük tahta kaşık* (DS III: 1284)
çömçe: *kepçe, çömçe* (DLT)
çömçe: *kepçe* (BV, DM, Kİ, TA)
çömçi: *kepçe* (TZ)
çemçe: *kepçe* (TA)
çömiş: *kepçe* (CC)
çömüç: *kepçe* (GT)

dal (I):

dal (I): *omuz, omuzbaşı* (DS IV: 1332)
EAT. *dalu (omuz)* < Moğ. *dalu (kürek kemiği)* (Gülensoy, 2011:261)

deşirici:

deşir-: *topla-, düzmek* (KYA:470) // deşirici: *dilenci*
deşirici: *dilenci* (DS IV: 1437)
tir-: *toplamak, derlemek* (ETG)
tirmäk: *toplamak, derlemek* (EUS) // täsik: *bir çeşit vergi* (EUS)
tir-: *dermek, toplamak* (KB) // tirgüçü: *deren, düzen, toplayan* (KB)
tér-: *dermek, toplamak* (DLT)
tir-: *dermek, toplamak, yığmak, bir araya getirmek* (BV, GT, İM)
tirşür-: *derlemek, toplamak, biriktirmek* (GT)

dinelmek:

dinel-: *ayakta durmak, beklemek* (KYA:471)
tiñ: *dik* (DLT) tiñ tur-: *dik durmak* (DLT)

ditmek:

ditmek: elle küçük parçalara ayırmak
tıt-: *1. parçalamak, ayırmak* (=tıd-) (EUS)
tıt-: *ditmek, ziyadesiyle parçalamak* (DLT)
tit-: *ditmek, tüylerini yolmak* (TA, TZ)
did-: *1. ditmek, tüylerini yolmak* (Kİ, KFT)

dölek:

dölek: *akıllı, uslu* (KYA:472)
dölek (II): 1. *uslu, terbiyeli, ağırbaşlı (kimse)* 6. *dürüst, ciddi, mert* dölek (III): *2. doğru, düzgün.* (DS IV: 1577
tölek: *dölek, gönlü sâkin kişi* (DLT)
töleklik: *ağır başlılık* (ME)
dölek: *vakarlı, temkinli, şerefli* (İH)
tölek: *sakin, ağırbaşlı* (MM)

duluk:

duluq: *avurt*[6] (KYA:472)
duluk (I): *3. şakak* (DS/IV:1598)
tuluñ (br.): *şakak* (ETG)
tulung: *şakak* (EUS)
tulunğ: *dulun, kulak altı, kulakla ağız arasındaki kemik; gemde kulak altında bulunan bir halka (=tulun)* (DLT)
tulun: *şakak* (TZ)
tuluñ: *kaşla kulak arasında giyilen şey* (Kİ)
tulun: *göz ile kulak arası* (TA)

düneği~düneğin

dü'nān: *dün, evvelki gün* (KYA:472)
düneği~düneğin: *bir gün evvel, dün* (DS IV: 1630)
tüne kün: *dünkü gün* (CC, KK)
tüne kün: *evvelki gece, akşam* (Kİ)
düne gün: *gece gündüz* (KF)

dürü:

dürü: *gelinin damadın yakınları için getirdiği hediyelik çeyiz.* (KYA:472)
dürü (I): *3. gelinlerin damat ve akrabalarına verdikleri hediyeler.* 4. *gelinin çeyizi.* (DS IV: 1636)
türgek: *bohça (=türkek)* (DLT)

elekçi:[7]

elekçi: *1. dilenci* (DS V: 1709)

erincek:

erincek: *tembel, üşenen (kimse)* (DS V: 1770)
ärin-: *tembelleşmek, üşenmek* (ETG) (EUS)
erin-: *erinmek, üşenmek* (DLT)
erinçek: *tembel* (CC)
irinçek: *tembel* (TZ)

gebelek:

gebelek (I): *koyunların karaciğerinde meydana gelen bir hastalık* (DS VI: 1955)
köplüg: *şiş, şişlik* (EUS)

gönenmek:

gönenmek (I): *1. mutlu ve rahat bir hayat yaşamak* (DS VI: 2154)
könen- (I): *tatmin olmak, memnun olmak* (CC, TZ)

günülemek:

günülemek: *çekememek, kıskanmak* (DS VI: 2231)
küni: *kıskançlık* (ETG) (EUS)
küni: *kuma (*DLT)

---

[6] avurt: yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü (TDK)
[7] qolġuçı: dilenci (ETG)
äligçi är: memur (EUS)
koltġuçı: muhtaç (KB)

künile-: *kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek* (CC, Kİ)
künle-: *kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek* (TA)
könile-: *kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek* (=qonıla-) (TZ)

harda:[8]
harda (II): *nereye?* (DS VII: 2282)
qanda: *nerede* (EUS)
kayda: *1. nerede* (DM, Gİ, GT, İM, İN, KK, MG, TZ) *2. nereye* (Kİ)

ivez (I):
ivez (I): *bir çeşit sivrisinek* (DS VII: 2571)
üvez (I): *sivrisinek* (BM)
üyüz: *sivrisinek* (Kİ)
iyez: *sivrisinek* (TZ)
üyez: *sivrisinek* (BM, DM, TA)

iyağı:
iyağı: *kaburga kemiği* (DS V II: 2573)
äyägü: *yan, taraf* (EUS)
eyegü: *her hayvanın eyegisi, eye kemiği, kaburga; yan; çadırın yanı* (DLT)
iyegü: *omurga, eye kemiği* (BV)
eyeg: *eye kemiği* (TA, TZ)
eyegü: *eye kemiği* (BV, Kİ)

kaam:[9]
kaam: *hısım, akraba* (DS VIII: 2577)
qa: *aile, akraba* (ETG)

karanğımak:
karanğımak: *karanlık basmak* (DS VIII: 2651)
qarañğu: *karanlık* (ETG)
qarangġu: *karanlık* (EUS)
qarangqu: *karanlık* (KB)
karanğgu: *karanlık* (DLT)
qarañı-: *karanlık olmak* (TZ)

kaşanmak:
kaşanmak: *at, eşek işemek* (DS VIII: 2678)
qaşan-: *işemek* (ETG)
qaşanmaq: *işemek* (EUS)
kaşan-: *-hayvan, at- işemek* (DLT)

kelengi:
kelengi: *1. büyük, iri fare* (DS VIII: 2737)
kilän/kälän:[10] *tek boynuzlu efsanevi bir canavar* (ETG)
kälän: *gergedan* (EUS)

---

[8] *ka+r(a=ø)+da (Gülensoy, 2011:404)

[9] Çin. 家 kia > qa (br.): aile, akraba
qañ: baba (ETG, EUS)

[10] Çin. k'i-lin

kelegü: *tarla sıçanı soyundan bir hayvancık, geleni* (DLT)
kelenü: *tarla faresi* (İH)

kirti (I):
kirti (I): *ciddi, doğru* (DS VIII: 2882)
kirtü/kertü (br.)/kertö (br.): *doğru, hakiki, mümin* (ETG)
kirtü: *1. doğru, gerçek, sahih* (EUS)
kirtü: *gerçek* (KB)
kirtü: *yemin, ant; gerçeklik, doğruluk* (DLT)
kirti: *doğru, gerçek, hakiki* (CC)
kerti: *doğru, gerçek, hakiki* (CC, TA, TZ)

koğşak:
koğşak: *eskimiş, gevşemiş, yıkılmağa yüz tutmuş eşya, yapı* (DS VIII: 2596)
qoğşa-/qohşa- (br.): *zayıflamak, kağşamak, gevşemek* (ETG)
qoġşamaq: *gevşemek, zayıflamak* (EUS)
kogşa-: *katı şey gevşek olmak* (DLT)

köseği:
köseği: *1. ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun, tahta* (DS VIII: 2971)
kösegi: *ateş karıştıran nesne, ocak demiri (=kösev)* (TZ)
kösöv: *ateş karıştıran nesne, ocak demiri* (CC)
küsevüv: *ateş karıştıran nesne, ocak demiri* (Kİ)

köşşek:
köşşek (I): *deve yavrusu* (DS VIII: 2979)
köşek: *bir yaşındaki deve, deve yavrusu* (BM, Kİ, TA, TZ)
küşek (II): *bir yaşındaki deve, deve yavrusu* (TA)

öğür (II):
öğür (II): *4. birbirinden ayrılmayan, birbirine alışık, yakın (insan ya da hayvan)* (DS IX: 3321)
ögür (II): *birbirine alışık olan hayvan, uysal hayvan* (Kİ)
ögür: *sürü, hara* (ETG) (EUS)
ögür: *koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariye gibi şeylerin toplu bir halde bulunması, bunların sürüsü, bölük* (DLT)

örk (I):
örk (I): *1. hayvanları bağlamaya yarayan kalın ip ya da zincir* (DS IX: 3347)
örk: *yular* (KB)
örk: *yular; at tavlası* (DLT) // örgen: *urgan (Oğuzca)* (DLT)
örgen: *urgan, ip, halat* (BV)
örken: *urgan, ip, halat* (CC)

ötürek:
ötür-: *ishal olmak* (KYA:492)
ötürek: *1. sürgün, ishal* (DS IX: 3360)
ötürük: *ötürük, ishal* (EUS)
ötrük (I): *midenin bozulması ile sulu, çok kokmuş olarak sancı ile def edilen insan pisliği* (İH)

saçı:

saçı: *4. armağanlar gelinin başı üstünde tutulan tepsiye konularak yüksek sesle konuklara gösterme geleneği* (DS X: 3508)

saçığ: *kurbanlık olarak saçılan herhangi bir şey, bir kurban türü* (EUS) (ETG)

saçuk neng: *saçık, saçılmış nesne* (DLT)

saçuk: *gelin ile güveyin başlarına atılan ve uğur sayılan paralar* (Çağ.)

sak:

sak (I): *1. uyanık, tetikte* (DS X: 3516)

saq: *dikkatli* (ETG)

saq: *özenli, dikkatli, itinalı* (EUS)

sak: *uyanık* (KB)

sak: *işte uyanık ve zeyrek olan* (DLT)

sah: *uyanık* (CC)

salgın:

salgın: *vergi* (DS X: 3523)

salığ: *1. vergi nev'i* (EUS)

sasımak:

sasımak: *kokmak*

sası-: *çürümek, kokmak* (ETG)

sasımaq: *kokmak, çürümek, fenalaşmak* (EUS)

sası-: *sasımak, kokmak* (DLT)

sası-: *çürük kokmak, fena kokmak* (CC)

say (I):

say: *dağ yamaçlarındaki taşlı, çakıllı arazi* (KYA:494)

say (I): *1. düz, tabaka biçiminde ince, yassı taş* (DS X: 3556)

say: *kır, çöl, taşlık, bozkır* (EUS) (ETG)

say: *çakıl* (KB)

say: *kara taşlık yer* (DLT)

sayrı:

sayrı: *hastalık*

sayrı: *hastalık* (İH, TZ)

sayru: *hastalık* (BM)

senek (I):

senek (I): *1. çam ağacından oyularak yapılan su kabı, tahta testi 2. toprak su testisi, küp* (DS X: 3581)

senğek: *su içilen testi; ağaçtan oyulmuş su kabı* (Oğuzca) (DLT)

senek: *küp, damacana* (DM)

sındı:

sındı: *makas* (KYA:495)

sındı: *makas* (DS X: 3610)

sındı: *makas* (İH, TZ)

sınık:
sınık (I): *kırık, çıkık* (DS X: 3611)
sın-: *kırılmak, parçalanmak* (ETG)
sınmaq: *kırılmak, parçalanmak, sınmak* (EUS)
sınuk: *kırılmış, kırık* (KB)
sınuk: *sınık, kırılmış* (Oğuzca) (DLT)
sın-: *kırmak, kırılmak* (BV, CC, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, TA, TZ)
sınıq: *kırık, kırılmış* (MG, TZ)

sin:
sin: *mezar* (KYA:495)
sin (I): *ölü gömülen yer, kabir* (DS X: 3637)
sin[11]: *türbe* (ETG)
sın: *1. mezar* (EUS)
sın: *mezar* (DLT)
sin (II): *1. mezar, kabir* (İH, İM, KF, TA) *2. mezar taşı* (CC)

sinçe:
sinçe: *yüz, surat* (KYA:495)
sinçe: *1. yüz, surat, çehre 2. asık yüz* (DS X: 3638)
sın/sin: *vücudun azaları* (ETG)
sın: *boy, pos, kılık* (KB)
sinçi: *boy, pos, endam* (BV)

siy (II):
siy (II): *2. etek* (DS X: 3649)
sıy (I): *elbisenin etek bölümü* (İH)

sokranmak:
soḫran-: *bir işi gönülsüz yaparken homurtu ile karışık söylenmek* (KYA:495)
sokranmak: *söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek* (DS X: 3658)
soqran-: *ağzı içinden anlaşılmaz söz söylemek* (İH)

süğsün:
süğsün: *1. ense* (DS X: 3707)
süksün: *omuz başı, dal* (İH)

süğüm (I):
süğüm (I): *bir sap iplik, kol gerilişiyle kirmene sarılacak yün* (DS X: 3729)
süyüm: *bir dikimlik iplik (=süyem)* (TZ)

süymek (VI):
süymek (VI): *kendir bükmek* (DS X: 3729)
süyüm: *bir dikimlik iplik (=süyem)* (TZ)

taman:
taman: *hani* (KYA:498)
taman: *1. hani, hani ya* (DS X: 3816)
taman: *bir işin yapıldığını tekit ve hatırlatma için kullanılan edat* (İM)

[11] ts'in (Çin.)

tokuç (I):

toqaç: *çamaşır dövülen ağaçtan yapılan alet* (KYA:499)
tokuç (I): *1. kirli giysileri yıkamaya yarayan tahta tokmak* (DS X: 3949)
toqı-/toqu-: *vurmak, sokmak, kurmak, tepinmek; dokunmak* (ETG) (EUS)
toqıġa/u: *tef tokmağı, davul tokmağı* (EUS)
tokı-: *dövmek, dokumak, vurmak* (KB)
tokı-: *-insan- döğmek (Bu anlam Oğuzcadır. Öz Türkler bu anlamda "ur-tokı-" şeklinde iki kelimeyi birden kullanırlar); -demir- döğmek; vurmak; çarpmak; dokumak; dokunmak; götürmek ve batırma* (DLT)
toqmaç: *tokmak* (Kİ)

tor:

tor: *hareketlerinde ağır, ham, uyuşuk* (KYA:499)
tor (I): *1. toy, işe alışkın olmayan (insan ya da hayvan için)* (DS X: 3966)
torlaq: *hor görülen, garip kimse; acemi; akılsız kimse* (Kİ)

toska:[12]

toska (I): *1. genç, küçük manda* (DS X: 3972)
tosun: *vahşi, kaba, yontulmamış kimse, utanmaz* (EUS)
tosun: *haşarı tay* (KB)
tosun: *haşarı –atlar için-; tosun tay* (DLT)

tükel:

tükel: *tam, bütün* (DS X: 4006)
tükäl: *tamam, sağlam* (ETG) (EUS)
tükel: *tamamen, bütün* (KB)
tükel: *tamamen, büsbütün* (DLT)
tükel: *mükemmel, tam, tamam (=tügel)* (CC)
dükel: *hep, bütün* (Kİ)

tülü:

tülü: *keçi kılından ilmik atılarak dokunan seccade, namazlık* (KYA:499)
tülü (II): *1. uzun tiftiklerden aralıklı dokunan bir çeşit seccade* (DS X: 4008)
tülüg: *tüylü* (ETG)

uğrun:

uğrun: *saklı, gizli* (KYA:500)
oġrın: *gizlice* (KB)
ogrı: *gizli* (DLT)
uġurlayın: *gizlice* (KFT)

---

12 ** tògà (~č-, -k-, -u-) wild, ferocious : Mong. *dog-si-; Jpn. *tàkià-.*

*PMong. *dog-si- wild, ferocious(дикий, жестокий) : WMong. dogsin (L 256); Kh. dogşin; Bur. doşxon; Kalm. dokşn; Ord. dogşin; doşxin; Dag. dorşin, dogşin (mod. daz. 137), dogeşin (MD 136); Dong. doġun; S.Yugh. doaşûn; Mongr. doGşen (SM 58), doGşin.* (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003:1376)

üvez:
üvez (I): 2. tatarcık (DS XI: 4082)
üvez (II): tatarcık (İH)

yağı~yağın:
yağı~yağın (I): *düşman* (DS XI: 4119)
yaġı: *düşman* (ETG) (EUS)
yaġı: düşman (KB)
yagı: *düşman (yağı)* (DLT)
yaġı: *düşman* (BM, CC, İH, KFT, Kİ, TA)

yağlık:
yağlıḫ: *mendil* (KYA:501)
yâlıḫ/yâlık: *mendil* (DS XI:4123)
yaġlıq (II): *mendil* (TA)
yavlıq (II): *mendil* (TZ)

yel-:
yel-: *ortalıkta amaçsız gezmek* (KYA:503); *koşmak*
yel-: *atla koşmak* (ETG)
yel-: *koşmak* (KB)
yel-: *koşmak* (DLT)
yel-: *koşmak* (KB)
yele-: *yavaş koşmak* (TZ)

yelimsa:
yelimsa: *koyunda meme şişmesiyle beliren bir hastalık* (DS XI: 4235)
yelin: *kısrak memesi, tırnaklı hayvan memesi* (DLT)
yelin: *hayvan memesi* (BV, CC)

yıraḫ~yırak:
yıraḫ: *ırak, uzak* (KYA:503)
yıraḫ~yırak: *uzak, ırak* (DS XI: 4273)
yıraq/ıraq: *uzak* (ETG) (EUS)
yırak: *uzak, ırak* (DLT)
yıraq: *uzak, ırak* (BV, DM, GT, İM, İN, Kİ, MG, RH, TA, TZ)
ıraḫ: *uzak, ırak* (CC)
ıraq: *uzak, ırak* (CC, KF, KFT)

yörük (II)~yürük:
yörük (II)~yürük: *1. güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk* (DS XI:4325)
yügrük/yügürük/yürük: *çabuk koşan* (ETG) (EUS)
yüg(ü)r-: *-at- koşmak, yüğrükçe koşmak; geçmek; seğirtmek; beze eriş yapmak* (DLT)
yürük: *hızlı koşan at* (TZ)
yügrük: *hızlı koşan at* (BV, İM, Kİ, MG, TZ)
yügürük*: hızlı koşan at* (RH)

yumak:
yu-: *yıka-* (KYA:504)
yu-: *yıkamak, yumak* (ETG)

yumaq: *yıkamak, temizlemek, kaldırmak* (EUS)
yu-: *yıkamak* (KB)
yu-: *yıkamak* (DLT)
yu-: *yıkamak* (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TZ)
yuf-: *yıkamak* (İM)
yuv- (I): *yıkamak* (BM, BV, CC, Gİ, İM, Kİ)
yü-: *yıkamak* (BM, İM, TA)
yüf-: *yıkamak* (İM)
yüy: *yıkamak* (TA)

yumuş:
yumuş: *görev, vazife* (KYA:504)
yumuş: *iş, hizmet buyruğu* (DS XI: 4318)
yumuş: *iş, vazife* (ETG)
yumuş: *hizmet, iş, faaliyet* (EUS)
yumuş: *hizmet, vazife* (KB)
yumuş: *hizmet, vazife; elçilik, iki ve ikiden artık kimse arasında elçilik* (DLT)
yumuş (I): *hizmet, vazife* (KF)
yumuşçı: *hizmetçi, işte kullanılan uşak* (Kİ)
yumuşçu: *hizmetçi, işte kullanılan uşak* (İH)

Sonuç:

İncelenen kelimeler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Bazı kelimeler, en eski dönemde kullanıldığı şekliyle yaşarken bazıları da dilin kendine has özelliği nedeniyle meydana gelen küçük ses değişikliği veya anlam değişmesiyle dilde yaşamını sürdürmektedir. Bu kelimeler şunlardır: aba, ağnamak, alaçık, an, āu, basa, bayak, belek, bıldır, boduk, boyaġ, cindoruk, çimmek, çömçe, dal, dinel-, ditmek, dölek, düneği~düneğin, dürü, erincek, günülemek, harda, ivez, iyağı, karanğımak, kaşanmak, kelengi, kirti, koğşak, köseği, köşşek, öğür, örk, ötürek, sak, salgın, sasımak, say, sayrı, senek, sındı, sınık, sin, siy, sokranmak, süğsün, süğüm, süymek, taman, tokuç, tor, tükel, uğrun, üvez, yağı~yağın, yağlık, yelmek, yıraḫ~yırak, yörük~yürük, yumak ve yumuş.

2. Bazı kelimeler ise benzer kökten gelmesine karşın ya anlam genişlemesine ya da anlam daralmasına uğramıştır. Bu kelimeler şunlardır: bakanak, boğnak, çarḫıt, çor, deşirici, duluk, elekçi, gebelek, gönenmek, kaam, kelengi, saçı, sinçe, toska, tülü, yelimsa.

3. Çalışmada incelenen kelimelere bakıldığında tarihi Kıpçak lehçelerinde var olan kelimelerin "Kırşehir ve yöresinde" halen yaşadığı görülmektedir. Bu durum, girişte de açıklandığı gibi Kırşehir ve çevresinin "Kıpçak, Karluk, Çiğil ve Tatar" gruplarınca yerleşim yeri olmasına bağlanabilir.

4. İncelenen kelimelerin çoğunu Anadolu'nun belli yerlerinde özellikle Kırşehir'e yakın şehirlerde rastlamak mümkündür. Bunun nedenini, 14. ve 15. yüzyıllarda Kırşehir; Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu ve Ankara gibi şehirlerle birlikte ilim ve kültür merkezi olmasına bağlayabiliriz. Bunun yanında, bazı kelimelere Anadolu'nun güney ve doğu bölgelerinde rastlamamızın nedeni ise tarihin belli dönemlerinde Maraş, Çukurova, Halep ve Rakka bölgelerinden Kırşehir'e olan yoğun göçler olarak açıklayabiliriz. (Uzunçarşılı, 1988:211-214, Günşen, 2000:9)

Kısaltmalar
BM: Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügatı't-Türk Ve'l-Kıfçak
BV: Baytaratu'l-Vâzıh
CC: Codex Cumanicus
DLT: Dîvânu Lugâti't-Türk
DM: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
DS: Derleme Sözlüğü
ETG: Eski Türkçenin Grameri
EUS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
GT: Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân Bi't-Türkî)
İH: El-İdrâk Haşiyesi
İM: İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin
İN: Kitâb Fî İlmi'n-Nüşşâb
KB: Kutadgu Bilig
KF: Kitâb Fi'l-Fıkh
KFT: Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
Kİ: Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk
KK: El-Kavanînü'l-Külliye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
KYA: Kırşehir ve Yöresi Ağızları
ME: Mukaddimetü'l-Edeb
MG: Münyetü'l-Guzât
MM: Mu'înü'l-Mürîd
RH: Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî
TA: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TDK: Türk Dil Kurumu
TZ: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

Kaynakça:

Arat, R. R., *"Kutadgu Bilig"*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1979.
Atalay, Besim, *"Divanü Lûgati't-Türk" (Dizini)*, Ankara: TTK Basımevi, 1986.
Caferoğlu, Ahmet, *"Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü"*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
Derleme Sözlüğü, Ankara:TDK Yayınları, 1993.
Gabain, A. Von, (çev.:Mehmet Akalın), *"Eski Türkçenin Grameri"*, Ankara: TDK Yayınları, 2007.
Gülensoy, Tuncer, *"Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü"*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
Günşen, Ahmet, *"Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler-Sözlük)"*, Ankara: TDK Yayınları, 2000.
İslam Ansiklopedisi, *"Kırşehir"*, Cilt 6, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.
Starostin, S. A., Dybo A. V., Mudrak A., *"An Etymological Dictionary Of Altaic Languages"*, Leiden-Boston, 2003.
Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. A., *"Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî"*, Ankara:TDK Yayınları, 2000.
Toparlı, R., Vural H., Karaatlı R., *"Kıpçak Türkçesi Sözlüğü"*, Ankara: TDK Yayınları, 2014.
Toparlı, Recep, *"Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye"*, Ankara: TDK Yayınları, 2003.
Uzunçarşılı, İ, Hakkı, *"Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri"*, Ankara: TTK Yayınları, 1988.
Yılmaz, Adnan, *"Küçük Asya'nın Kır-Şehri"*, Kırşehir: Kırşehir Belediyesi, 2006.
Yüce, Nuri, *"Mukaddimetü'l-Edeb"*, Ankara.TDK Yayınları, 1993.